

Survey of Carrying out Land Reform in Iran

A. Norouzi¹, E. Shahbazi²

Received: 3 May, 2023 Accepted: 24 July, 2023

Abstract

Land reforms should be seen as one of the most significant events in Iranian contemporary history. The importance of land reform was so that many internal or external researchers during or after ending that period studied it. However, there is less research that has addressed the survey of land reform before it began. In other words, most of the research about the land reform in Iran was done after the start of this program. On this basis, this study aimed at analyzing the papers published in Etelaat Newspaper from November 1959 to March 1960 entitled “What is your idea about threatening of ownership?”. For this purpose, 19 published articles by five important groups were studied, including University professors, government managers, members of parliament, former directors of government and members of parliament, and clergymen. The results showed that there was not full agreement on the land reform among persons of the each of five groups studied. Some of the most important reasons for agreement to the land reform were as follows: Expansion of social justice, Shah was pioneer in dividing his lands in Iran, more motivation of farmers for more production. Besides, some of the most important causes for opposition to the land reform included: Reduction of agricultural production due to lack of technical and financial support of farmers by landlords, contradiction of land dividing with religious laws, and destruction of Qanats. Although, the land reform was the will of the ruling government, the clear opposition of some of the studied people clearly indicated that there was a ground for expressing opposition to the will of the government, a subject that gradually disappeared over the next two decades.

Keywords: *Iran, Land Ownership Limitation, Etelaat Newspaper.*

-
1. Corresponding Author and Associate Professor, Imam Khomeini Higher Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Karaj, Iran. Email: anorozi66@yahoo.com
 2. Professor, Department of Rural Development Engineering, Science and Research Park. Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

<https://doi.org/10.30490/etr.2024.130078>

اقتصاد کشاورزی و روستایی

سال ۱، شماره ۱، زمستان ۱۴۰۲

زمینه‌یابی انجام اصلاحات ارضی در ایران

عباس نوروزی^۱، اسماعیل شهبازی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲

چکیده

اصلاحات ارضی را باید یکی از مهم‌ترین رخدادهای تاریخ معاصر ایران قلمداد کرد. درجه اهمیت اصلاحات ارضی تا به آنجا بود که در حین اجرا و یا پس از خاتمه آن، محققان متعدد داخلی و خارجی آن را دستمایه فعالیت پژوهشی خود قرار دادند. اما، کمتر پژوهشی است که به زمینه‌یابی موضوع اصلاحات ارضی قبل از آغاز آن پرداخته باشد، چراکه غالب مطالعات در مورد موضوع اصلاحات ارضی در ایران پس از شروع این برنامه انجام شد. بر این اساس، هدف مطالعه حاضر تحلیل مقالات روزنامه اطلاعات طی ماه‌های آبان تا اسفند سال ۱۳۳۸ بود که زیر عنوان «درباره تحدید مالکیت نظر شما چیست؟» منتشر می‌شد. بدین منظور، مقالات منتشره از سوی نوزده تن از افراد متعلق به پنج گروه شاخص روحانی، مدیر دولتی، استاد دانشگاه، نمایندگان مجلس شورا و سنا، و مدیران سابق دولتی و نمایندگان سابق مجلس مورد بررسی قرار گرفت. نتایج بررسی نشان داد که توافق کامل در افراد این پنج گروه نسبت به اصلاحات ارضی وجود نداشت. برخی از مهم‌ترین دلایل موافقت با اصلاحات ارضی عبارت بودند از: گسترش عدالت اجتماعی، پیش‌قدم بودن شاه در تقسیم اراضی کشور و انگیزه بیشتر زارعان برای تولید. همچنین، برخی از مهم‌ترین علل مخالفت با اصلاحات ارضی عبارت بودند از: کاهش تولید به دلیل عدم حمایت فنی و مالی مالکان از زارعان، مغایرت تقسیم اراضی با شرع اسلام، و ویرانی قنوت. اگرچه اصلاحات ارضی خواست دستگاه حاکمه بود، ولی مخالفت صریح برخی از افراد

۱- نویسنده مسئول و دانشیار، مرکز آموزش عالی امام خمینی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج؛ ایران.
(anorozi66@yahoo.com)

۲- استاد، گروه مهندسی آبادانی روستاها، پارک علمی و تحقیقاتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

مورد مطالعه را می‌توان آشکارا نشانگر فراهم بودن زمینه برای ابراز مخالفت با اراده حاکمیت دانست، موضوعی که در دو دهه بعدی، به تدریج از بین رفت.

کلیدواژه‌ها: ایران، تحدید مالکیت زمین، روزنامه اطلاعات.

مقدمه

اصلاحات ارضی یکی از مهم‌ترین حوادثی بود که در ایران از زمان انقلاب مشروطه در سال ۱۲۸۵ خورشیدی تا انقلاب اسلامی رخ داد (Majd, 2005). رویدادی که دامنه تبعات آن نه تنها روستاها را به دلیل تغییر در ساختار مناسبات میان رعایا و مالکان دربرگرفت، بلکه مناطق شهری را هم در پی مهاجرت‌های گسترده به شهرها، متأثر ساخت. اهمیت موضوع اصلاحات ارضی در ایران تا به آنجا بود که نویسندگان و محققان مختلف داخلی و خارجی در حوزه‌های تخصصی گوناگون را ناگزیر از نگارش مطالبی در قالب کتاب، مقاله و گزارش به زبان‌های فارسی و غیرفارسی کرده است. این پژوهش‌ها بیشتر معطوف به آثار و نتایج اصلاحات اراضی از ابعاد گوناگون بوده و به دیگر سخن، موضوع اصلاحات ارضی، قبل از آغاز آن، کمتر وجهه همت محققان قرار گرفته است.

هم‌زمان با طرح و بحث لایحه اصلاحات ارضی در نیمه دوم سال ۱۳۳۸ در دوره نوزدهم مجلس شورای ملی، روزنامه اطلاعات با فراخوانی که در صفحه سیزده شماره روز دوشنبه مورخ هفده آبان سال ۱۳۳۸ و با عنوان «دربارۀ تحدید مالکیت نظر شما چیست؟» منتشر می‌کند، ضمن اشاره بدین نکات که چندی است موضوع تحدید مالکیت مورد توجه دولت و مردم واقع شده است و دولت در نظر دارد که در آینده نزدیک، لوایحی را در این زمینه تهیه و به مجلس ارائه کند، از ارباب فن و اشخاص بصیر دعوت می‌کند که نظرات خود را با رعایت اصل موجز و مختصر بودن پیرامون چهار محور زیر برای سرویس اجتماعی روزنامه ارسال دارند:

- ۱- آیا بهبود وضع کشاورزان در ایران فقط از طریق توسعه آبیاری و بهبود روش‌های کشاورزی امکان‌پذیر است؟
- ۲- در صورت لازم بودن تحدید مالکیت، این کار چگونه باید انجام شود؟
- ۳- در صورت خرید املاک مالکان، بهای آن چگونه، در چه مدت و به چه طریق و از کدام محل باید پرداخت شود؟
- ۴- تقسیم املاک میان کشاورزان بر چه مبنایی باید انجام شود؟

در پایان این فراخوان، تأکید می‌شود که روزنامه اطلاعات مقالات قابل چاپ را با نظر هیئت تحریریه به‌طور خلاصه یا کامل در صفحه سیزده روزنامه چاپ می‌کند. این فراخوان در صفحه هفده شماره هجده آبان همان روزنامه تکرار می‌شود.

فراخوان روزنامه اطلاعات در زمانی منتشر می‌شود که دولت منوچهر اقبال، در تاریخ چهاردهم آذر سال ۱۳۳۸ و نزدیک به یک ماه بعد از فراخوان روزنامه اطلاعات، لایحه اصلاحات ارضی را به مجلس ارائه می‌کند (Shahbazi and Norouzi, 2016). بدین ترتیب، در حالی که هنوز لایحه در دولت در حال بررسی است و یک ماه بعد به مجلس ارائه می‌شود، اخباری در این زمینه به بیرون از هیئت وزیران درز می‌کند که پیامد آن انتشار فراخوان روزنامه اطلاعات است.

در پاسخ بدین فراخوان، نوزده نفر از پنج گروه شاخص روحانی، مدیر دولتی، استاد دانشگاه، نمایندگان مجلس شورا و سنا، و مدیران سابق دولتی و نمایندگان سابق مجلس نسبت به ارائه نقطه‌نظرات خود در روزنامه اطلاعات اقدام می‌کنند. نکته در خور توجه در مقالات افراد یادشده این است که ایشان از فرصت ایجادشده برای طرح مواضع خود و استدلال‌های مربوط نسبت به تحدید مالکیت و یا تقسیم اراضی استفاده کردند. به بیان دقیق‌تر، در مقالات مورد مطالعه، پایبندی به تهیه محتوای مقاله بر اساس پرسش‌های روزنامه اطلاعات دیده نشد. وجوه اشتراک نوزده مقاله تحلیل شده که از آن، برای تهیه مقاله حاضر استفاده شد؛ این وجوه اشتراک عبارت بودند از: موضع‌گیری به‌عنوان موافق، مخالف، بی‌طرف، و موافق مشروط و همچنین، بیان دلایل موافقت یا مخالفت. در مطالعه حاضر، به ارزیابی زمینه‌های انجام اصلاحات ارضی قبل از آغاز آن و از منظر گروه‌های پیش‌گفته پرداخته شده است و از این نظر، می‌توان مطالعه حاضر را کاملاً متمایز از تحقیقات متعدد پیشین دانست. حداقل نتیجه حاصل از اقدام روزنامه اطلاعات می‌تواند این باشد که گروه‌های یادشده به‌عنوان یک بخش متمایز و شاخص جامعه نسبت به یکی از مهم‌ترین وقایع رخ داده در ایران در دوره معاصر چه آرا و نظراتی داشته‌اند و در دفاع از موضع خود به‌عنوان موافق یا مخالف جریانی که در اوایل دهه چهل خورشیدی به اصلاحات ارضی موسوم شد، چه استدلال‌هایی را مطرح کرده بودند.

مروری بر سابقه موضوع

در مورد اصلاحات ارضی، مطالب متعددی توسط متخصصان حوزه‌های مختلف نگارش یافته و هر کدام از این افراد از دیدگاه تخصصی خود به تحلیل این موضوع پرداخته‌اند (Alam and Kazemi, 2017). متخصصان بر این باورند که از اواخر سلطنت ناصرالدین شاه، به دلیل فروش املاک خالصه از یک‌سو و ادغام اقتصاد ایران در اقتصاد جهانی از سوی دیگر، مالکیت خصوصی در

ایران رشد قابل توجهی پیدا کرد و به دنبال آن، لغو تیولداری توسط دوره اول مجلس شورای ملی که چند سال بعد حادث شد، به میزان بیشتری رشد مالکیت خصوصی در قالب بزرگ مالکی را در پی داشت. گسترش املاک خصوصی از یک سو و ظلمی که در این املاک در حق رعایا می‌شد، از سوی دیگر، زمینه را برای طرح اندیشه تقسیم اراضی میان رعایا توسط روشنفکران داخلی و خارجی فراهم کرد (Adamiyat, 1984). از عبدالرحیم طالبزاده تبریزی نام برده می‌شود که در سال ۱۳۲۳ هجری قمری^۱ نوشت: «املاک ایران را بایستی هیأت موثقه‌ای تقویم کنند و میان رعیت تقسیم و صاحبان املاک قیمت اراضی‌شان را به اقساط سی‌ساله و به ضمانت دولت دریافت دارند. خلاصه، بعد از این، نباید در ایران مَلّاک باشد. همه اراضی خالصه دیوانی و شخصی باید به تبعه فروخته شود». همچنین، آدمیت (Adamiyat, 1984) به سلسله مقالات روزنامه صوراسرافیل در سال ۱۳۲۵ هجری قمری^۲ در الغای نظام ارباب و رعیتی اشاره می‌کند که به امضای «ع. ا. د.» (علی اکبر دهخدا) به‌عنوان مترجم منتشر شده بود. نویسنده روسی مقالات بر این باور بود که در مورد املاک شخصی، باید فروش اجباری انجام شود. در مقابل، در همان سال‌های مقارن با انقلاب مشروطه، عده‌ای مخالف تقسیم اراضی در ایران بودند. از این دست از افراد، می‌توان به عبدالله مستوفی اشاره کرد. وی در مصاحبه با انجمن بین‌المللی جغرافیا در مورد تقسیم اراضی در ایران در حدود سال ۱۲۸۸ خورشیدی، با ادعای اینکه رعیت در ایران با مالک شریک است، موضوع تقسیم اراضی را منتفی دانسته بود (Mostofi, 2009).

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر به شیوه کتابخانه‌ای و با استفاده از روش تحقیق تاریخی انجام شده است. داده‌های تحقیق از نوزده مقاله منتشر شده با عنوان کلی «دربارهٔ تحدید مالکیت نظر شما چیست؟» در روزنامه اطلاعات که در فاصلهٔ نوزدهم آبان سال ۱۳۳۸ تا ۲۱ اسفند همان سال در جریده یادشده به چاپ رسید، گردآوری شده است. از آنجا که مدارک و اسناد مکتوب رایج‌ترین نوع منابع دست اول در یک تحقیق تاریخی به حساب می‌آیند و روزنامه‌ها و نشریات ادواری از جمله اسناد مکتوب محسوب می‌شوند (Gall et al., 2008)، باید مقالات مورد بررسی را در ردیف منابع دست اول قلمداد کرد. هدف مطالعه حاضر بررسی و تحلیل نوزده مقاله منتشر شده از سوی پنج گروه شاخص روحانی، مدیر دولتی، استاد دانشگاه، نمایندگان مجلس شورا و سنا، و مدیران سابق دولتی و نمایندگان سابق مجلس است که در روزنامه اطلاعات طی ماه‌های آبان تا اسفند سال ۱۳۳۸ و زیر عنوان «دربارهٔ تحدید مالکیت نظر شما چیست؟» منتشر شد. اهداف اختصاصی مقاله بدین شرح مورد توجه قرار گرفتند: میزان موافقت و مخالفت تقسیم

۱- سال ۱۲۸۴ هجری خورشیدی.

۲- سال ۱۲۸۶ هجری خورشیدی.

زمینه‌یابی انجام اصلاحات ارضی در ایران

اراضی در گروه‌های مورد نظر چگونه بود؛ مهم‌ترین استلزامات مورد اشاره توسط هر کدام از گروه‌ها برای اجرای مناسب اصلاحات ارضی چه بود؛ و چه مواردی به‌عنوان علت موافقت و مخالفت نویسندگان مقالات مورد توجه و تأکید قرار گرفت؟

نتایج و بحث

در جدول ۱، اسامی نویسندگان مقالات همراه با مسئولیت آنها آمده است.

جدول ۱- توزیع فراوانی مسئولیت/ شغل نویسندگان مقالات

ردیف	مسئولیت/ شغل	نام و نام خانوادگی	مسئولیت دقیق	تعداد
۱	وکیل مجلس	ابراهیم پردلی	نماینده زابل در مجلس شورا	۳
۲	(شورا و سنا)	مهدی مشیر فاطمی	سناتور	
۳		دکتر متین دفتری	سناتور	
۴		علی اصغر سرتیپ‌زاده	نماینده سابق مجلس شورا	۴
۵	مدیران و	عبدالحمید مولوی	رئیس اسبق املاک آستان قدس	
۶	نمایندگان اسبق	عبداله کوثر	رئیس اسبق اداره کشاورزی استان نهم	
۷		باقر شاهرودی	وزیر اسبق کشاورزی	۲
۸	اساتید دانشگاه	دکتر کاظم ودیعی	-	
۹		دکتر علی اقبالی	استاد دانشگاه تهران	
۱۰		باقر نهماوندی ^۱	-	۵
۱۱	روحانی	محمد مردوخ	روحانی اهل سنت- سنندج	
۱۲		سید محمد باقر امامی	امام جمعه تویسرکان	
۱۳		نصرت‌اله بیات (شیخ‌العراقین بیات)	مجتهد- فوت در سال ۱۳۴۳	
۱۴		یکی از فضلا ^۲	-	۵
۱۵	مدیران دولتی	فضل‌اله ترکمانی	رئیس دارایی نهماوند	
۱۶		محمد عزیز سلطانی	رئیس کارخانه قند اسلام‌آباد غرب	
۱۷		احمد طاهری	رئیس حوزه خط و ابنیه راه آهن کاشان	
۱۸		فولادوند	استاندار خوزستان	۱۹
۱۹		محمد آیت‌اللهی	دادیار	

مأخذ: روزنامه اطلاعات (Etelaat, 1959-1960)

۱- مقاله همراه با عکس ملیس به لباس روحانی فرد مورد نظر در روزنامه چاپ شده است.

۲- مقاله بی‌نام و با ذکر همین عبارت در روزنامه منتشر شد.

همان گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، در طبقه شغلی و کلاسی مجلسین شورا و سنا، مواضع مخالف یکی از نمایندگان با تحدید اراضی جالب توجه است. این نماینده مخالف مهدی مشیر فاطمی است. در خصوص مدیران اسبق، عبدالله کوثر به صراحت مراتب مخالفت خود را با تقسیم اراضی اعلام می‌کند و مولوی هم ضمن موافقت مشروط با تقسیم اراضی، بر عدم تقسیم اراضی آبیاری شده با قنات به دلیل اختلاف‌های آبی بر سر مدیریت آب قنات تأکید می‌کند. هر دو نفر استاد دانشگاه با تحدید اراضی در شرایطی موافق بودند، ضمن آنکه دکتر علی اقبالی در مقاله خود مدعی است که وی لایحه‌ای در مورد تحدید مالکیت در سال‌های قبل تهیه و به دکتر مصدق و در پی، بی‌توجهی ایشان به تیمسار زاهدی و از طریق وی، به خلیل طالقانی وزیر وقت کشاورزی ارائه کرده بود که سرانجامی نداشت.

در میان پنج نفر روحانی، سه نفر مخالف، ولی باقر نهانندی موافق بوده و نصرت‌اله بیات هم فقط با تقسیم اراضی آبیاری شده با رودخانه موافقت خود را اعلام می‌کند. در نگاه اول، شاید این‌طور به نظر آید که باقر نهانندی، به‌عنوان نماینده موافق تقسیم اراضی، از معدود روحانیون دارای روابط مساعد با دربار در مقطع مورد مطالعه باشد، در حالی که این‌گونه نیست. مرکز اسناد تاریخی وزارت اطلاعات باقر نهانندی را علاوه بر تحصیلات علوم دینی، دارای درجه لیسانس از دانشگاه تهران معرفی می‌کند (Kimiafar, 2012). همچنین، حبیب‌ا... عسگراولادی در این مورد می‌گوید: در مجلس دهه عاشورای مرحوم طیب، آقای شیخ باقر نهانندی منبر می‌رفت و منبر ایشان هم معمولاً تند بود و شاید از تندترین‌ها علیه رژیم بود (همان منبع). در گروه مدیران دولتی، دو نفر موافق بدون شرط و دو نفر هم موافق مشروط با تحدید مالکیت بودند.

جدول ۲- توزیع نظرات نویسندگان مقالات در مورد تقسیم اراضی

ردیف	مسئولیت / شغل	فراوانی	بی‌نظر	موافق	مخالف	موافق مشروط
۱	وکیل مجلس شورا و سنا	۳	-	-	۱	۲
۲	مدیران و نمایندگان اسبق مجلس	۴	-	۱	۱	۲
۳	استاد دانشگاه	۲	-	-	-	۲
۴	روحانی	۵	-	۱	۳	۱
۵	مدیران دولتی	۵	-	۲	-	۳
-	جمع	۱۸	-	۴	۵	۱۰

مأخذ: روزنامه اطلاعات (Etelaat, 1959-1960)

در جدول ۳، مهم‌ترین دلایل موافقت افراد هر طبقه با تحدید مالکیت و یا نقاط قوت تحدید مالکیت آمده است. در طبقه روحانیون، باقر نهبوندی با اشاره به آیه ۱۰۳ سوره توبه (از اموال ایشان صدقه بگیر تا مال آنها را از حق فقرا و حقوق عمومی دیگر که به آنان تعلق دارد، پاک کنی)، مراتب موافقت خود با تحدید مالکیت را اعلام می‌کند. وی رفتار پیامبر اسلام را که در موارد سختی، انبار محتکران را شکسته و اجناس را در اختیار مردم قرار می‌داد، شاهد ادعای خویش قرار می‌دهد.

محمد آیت‌اللهی، در طبقه مدیران دولتی، تحدید مالکیت را فاقد تعارض با قاعده «الناس مسلطون علی اموالهم» دانسته، معتقد بود که پیغمبر، با قاعده «لاضرر و لااضرار فی الاسلام»، آن را محدود کرده است. وی، همچنین، بر این باور بود که شرعاً و عرفاً و عادتاً از سابق، برای زارعان حقوقی مانند حق اولویت در گاوبندی و حق دسترنج رعیتی ملحوظ و بین زارع و مالک رعایت می‌شد و بر اثر قانون و مقررات ثبتی، که این‌گونه حقوق را نادیده گرفته است، متروک شده و اینک باید جبران شود. وی حتی مدعی شده بود که چون سال‌هاست که زارعان این‌گونه حقوق خود را استیفا نکرده‌اند، باید مالکان در برابر حقوق متصوره زارعان یک‌دهم املاک را بلاعوض به ایشان واگذار کنند.

جدول ۳- دلایل موافقت با تحدید مالکیت در هر طبقه

ردیف	مسئولیت/ شغل	دلایل موافقت
۱	وکیل مجلس شورا و سنا	درک لزوم تحدید مالکیت توسط شاه قبل از همه؛ تعمیم عدالت اجتماعی با تحدید مالکیت
۲	مدیران و نمایندگان اسبق مجلس شورا و سنا	تجربه قبلی افزایش میزان تولید و ارتقای سطح فرهنگ و بهداشت زارعان در دو روستای واگذار شده؛ علاقه‌مندی زارعان به آب و خاک و ایجاد انگیزه تولید بیشتر در آنها
۳	استاد دانشگاه	-
۴	روحانی	تغییر احکام شرع اسلام به هنگام احتیاج؛ فرموده پیامبر: آن چیزی که مورد احتیاج مردم و جامعه است، کسی حق ندارد آن را اختکار کند و مردم را در مضیقه بگذارد.
۵	مدیران دولتی	فقدان قدرت عمران ملک در مالکان بزرگ؛ ارائه لایحه به مجلس به امر شاه؛ تقسیم املاک سلطنتی قبل از املاک خصوصی؛ عدم منع شرعی تحدید مالکیت

مأخذ: روزنامه اطلاعات (1959-1960) (Etelaat)

در جدول ۴، دلایل مخالفت افراد هر طبقه با تحدید مالکیت مشاهده می‌شود. مهدی مشیر فاطمی از طبقه نمایندگان مجلس در بیان علل مخالفت خود با تحدید مالکیت تأکید می‌کند که مقالات منتشره در داخل و خارج مبنی بر اینکه فتوادل‌های ایران هر کدام چهل تا پنجاه قریه و قصبه داشته، انواع تعدی را به زارعان از طریق چوب و فلک و کمند می‌کنند، خلاف واقع است و آن را موجب بدنامی ایران می‌داند. وی، همچنین، توجه خواننده را به این نکته جلب می‌کند که مالکان این اندازه ملک ندارند و در گذشته

این گونه بود. از دیگر نکات درخور توجه در مقاله این سناتور تأکید وی بر دارایی زارعان است. وی در این مورد می‌گوید: «فقر و نداری دهقانان صحیح نیست و همه‌گونه لوازم زندگی از فرش و قالی ممتاز و... دارند». وی به‌عنوان شاهدی بر ادعای خود بدین مورد اشاره می‌کند که دهقانان دهی را به مبلغ دو و نیم میلیون تومان از مالک آن خریده‌اند.

عبدالحمید مولوی در طبقه مدیران سابق دولتی و نمایندگان سابق مجلسین شورای ملی و سنا مدعی شده بود که اگر قنات املاک شش‌دانگی به خرده‌مالکان داده شود، با توجه به لزوم سرمایه‌گذاری در قنات و اختلافات احتمالی میان خرده‌مالکان، همچنان که در قنات‌های دارای دو مالک هم این تنش وجود دارد، قنات به تدریج خشک شده و دهات ویران می‌شوند.

در طبقه روحانیون، سید محمدباقر امامی معتقد بود که اصل کلی «الناس مسلطون علی اموالهم و انفسهم» با ۱۴۰۰ سال قدمت در اذهان مردم رسوخ کرده و مانع شرعی مهمی پیش روی تحدید مالکیت قلمداد می‌شود. علاوه بر این، وی بر این باور بود که در اغلب نقاط مثل تویسرکان، زمین کم و جمعیت زیاد است و در صورت تقسیم اراضی، سهم هر زارع خیلی کم شده و همین مسئله موجب سختی زندگی زارعان صاحب زمین شده می‌شود. در همین طبقه، نصرت‌اله بیات باور داشت که چون قنات نیاز به قنایی و لارویی دارد و هزینه آن زیاد است و از عهده خرده‌مالکان بر نمی‌آید، در نتیجه، اراضی آبیاری شده با قنات که عمده اراضی آبی کشور هم این‌گونه هستند، به تدریج بایر و لم‌یزرع خواهند شد. یکی از فضلا هم از طبقه شغلی روحانیون معتقد بود که نمی‌توان تقسیم اراضی توسط شاه^۱ را به تقسیم املاک خصوصی تسری داد، چراکه شاه با اراده خود مبادرت بدین کار کرده بود؛ و بنابراین، اگر مالکان هم با اراده خود املاکشان را تقسیم کنند، قابل تقدیر است. همچنین، به‌زعم وی، با تقسیم اراضی به دلیل عقب‌ماندگی فکری زارعان و نبود وسایل کافی، وضع کشاورزی و کشاورزان پنجاه سال عقب خواهد رفت.

۱- احتمالاً منظور نویسنده، تقسیم املاک سلطنتی توسط شاه است که از اواخر دهه بیست آغاز شد.

جدول ۴- دلایل مخالفت با تعیین مالکیت در هر طبقه

ردیف	مسئولیت/ شغل	دلایل مخالفت
۱	وکیل مجلس شورا و سنا	عدم اطلاع تهیه‌کنندگان لایحه از اوضاع کشور؛ اغراق در کمیت بزرگ‌مالکی در کشور
۲	مدیران و نمایندگان اسبق مجلس شورا و سنا	ویرانی قنوت و دهات شش‌دانگی که قنات منبع آبیاری آنهاست؛ کاهش تولید به دلیل عدم حمایت فنی و مالی مالکان از زارعان؛ تصور غلط جایگزینی مالک توسط شرکت تعاونی؛ افزایش تورم به دلیل پرداخت بهای ملک به مالکان
۳	استاد دانشگاه	-
۴	روحانی	وجود اراضی بایر وسیع؛ منع شرعی؛ دچار زحمت شدن زارعان پس از تقسیم اراضی؛ بایر و لم‌بزرع شدن اراضی آبیاری شده با قنات؛ تقسیم محصول با رضایت کامل مالک و رعیت در غالب نقاط کشور؛ کمک مالکان به ایجاد تأسیسات روستا (درمانگاه، کتابخانه و ...) و از بین رفتن آنها در صورت حذف مالکان؛ پسرقت کشاورزی
۵	مدیران دولتی	-

مأخذ: روزنامه اطلاعات (Etelaat, 1959-1960)

نتیجه‌گیری

اقبال قابل توجه افراد از پنج گروه شاخص مورد مطالعه نسبت به فراخوان روزنامه اطلاعات حکایت از درک جامعه از اهمیت موضوع دارد و در عین حال، برخی نظرات کارشناسی ارائه‌شده نشان می‌دهد که غالب نویسندگان مقالات درکی عمیق از موضوع داشتند. این در حالی است که بی‌اطلاعی برخی از نویسندگان، به‌عمد و یا به‌سهو، از اوضاع جامعه روستایی ایران در مقطع مورد مطالعه را هم نمی‌توان نادیده گرفت. این مهم به‌ویژه زمانی بیشتر جلب توجه می‌کند که نویسنده از سیاست‌گذاران کشور بوده است. در این مورد می‌توان به مهدی مشیر فاطمی نماینده مردم اصفهان در مجلس سنا اشاره کرد. وی مدعی بوده است که دهقانان ایران همه‌گونه لوازم زندگی از فرش و قالی ممتاز در اختیار داشته‌اند. موضوعی که حتی امروز، پس از گذشت نزدیک به شصت سال و بالارفتن بدون تردید سطح زندگی احاد مردم ایران، هنوز کسی نمی‌تواند چنین ادعایی داشته باشد. وی، همچنین، بر نبود انواع تعدی از چوب و فلک و کمند مالکان به رعایا تأکید می‌کند. این در حالی است که صفر قهرمانیانف مقارن با مقطع مورد مطالعه، مدعی است که خیلی از مالکان در زیر طویله‌شان زندان همراه با قفل و زنجیر و وسایل شکنجه داشتند (Darvishian, 1999).

نتایج تحقیق نشان داد که اتفاق نظر کامل در مورد برنامه تقسیم اراضی حتی در میان افراد هیچ‌کدام از پنج گروه مورد مطالعه وجود نداشت و در هر گروه، افرادی استدلال‌هایی برای موافقت، مخالفت و یا موافقت مشروط خود ارائه کرده بودند. یکی از نتایج به‌دست‌آمده هم‌نواپی لاقبل بخشی از

روحانیت با برنامه تقسیم اراضی بود. در این مورد، اگرچه از میان پنج روحانی مورد مطالعه، چهار نفر نظر مخالف با برنامه اصلاحات ارضی داشتند، اما اظهارات باقر نهانندی در مقام موافق تحدید مالکیت و تقسیم اراضی جلب توجه می‌کند. آنچه نوشته نهانندی را بیشتر قابل تأمل می‌کند، عدم ارتباط حسنه وی با دستگاه حاکمیت است، تا جایی که بنا به گفته عسگراولادی در مراسم طیب حاج رضایی، به نقد حاکمیت و اقدامات آن می‌پرداخته است (Kimi afar, 2012). در مورد مواضع روحانیت نسبت به اصلاحات ارضی (Rouhani, 2013) بر این باور است که بخش عمده نگرش منفی آیت‌اله بروجردی و دیگر مراجع معاصر ایشان نسبت به طرح تقسیم اراضی در مقطع مورد مطالعه (سال ۱۳۳۸) که هنوز برنامه اصلاحات ارضی در کشور به مورد اجرا گذاشته نشده بود، به دلیل نگرانی از هم‌نوایی با شعارهای کمونیست‌ها بود، چراکه کمونیست‌ها تقسیم اراضی را آمال خود می‌دانستند. نتایج تحقیق شاهی (Shahedi, 2007) نیز مؤید عدم مخالفت روحانیت شیعه با اصلاحات ارضی و همسویی با نظرات باقر نهانندی است. وی، با اشاره به این نکته که از نیمه دوم سال ۱۳۴۱، روحانیون به مهم‌ترین معارضان رژیم پهلوی و دولت علم تبدیل شدند، تصریح می‌کند که «در واقع، مدرک چندان هم از مخالفت روحانیت در مراحل آغازین دولت علم با برنامه اصلاحات ارضی وی در دست نیست».

هرچند، در نوشته‌های برخی از نویسندگان، به اراده شاه مبنی بر تحدید اراضی اشاره شده است، اما مخالفت برخی از نویسندگان مقالات با تقسیم اراضی را که بعضاً نیز به‌صراحت مورد تأکید قرار گرفته بود، می‌توان به‌عنوان شاهی بر وجود زمینه نسبی برای ابراز مخالفت در مقطع مورد مطالعه با تصمیمات هیئت حاکمه قلمداد کرد، پدیده‌ای که در دو دهه بعدی چهل و پنجاه کمتر اثری از آن در میان نبود.

منابع

1. Adamiyat, F. (1984). Social democracy thought in Constitutionalism movement of Iran. Payam Publication. [In Persian].
2. Alam, M. R., & Kazemi, S. (2017). The impact of constitutional revolution on the land ownership system evolution. *Journal of Historic Research*, 9(1), 93- 106. [In Persian]
3. Darvishian, A. A. (1999). Memories of Safar Khan Ghahremanian. Cheshmeh Publication. [In Persian]
4. Etelaat (1959-1960). Frequency distribution of responsibility/occupation of papers authors; Viewpoints of papers authors on land division; Reasons for

- agreeing or opposition to limit land ownership in each category. *Etelaat Newspaper, November 25-March 11*. [In Persian]
5. Gall, M. D., Borg, W. R., & Joyce, G. (2008). Quantitative and qualitative research methods in educational sciences and psychology. Translated by N. Arizi, & H. R. Abolghasemi (Vol. 2). SAMT and Shahid Beheshti University Publications. [In Persian]
 6. Kimiafar, S. M. (2012). Memoirs of Habibollah Asgawaladi. Second Edition. Islamic Revolution Documents Center. [In Persian]
 7. Majd, M. G. (2005). Small owners and land reform in Iran, 1962-1971. Translated by A. R. Karimi. *Journal of Contemporary History of Iran*, 9(33), 5-54. [In Persian]
 8. Mostofi, A. (2009). Description of my life. Social and administrative history of the Qajar period. Second Vol., Sixth Edition. Zavvar Publication. [In Persian]
 9. Rouhani, S. (2013). Land reform in Iran: a look at the Shah's land reforms. *Journal of Historic Studies*, 10(40), 12-67. [In Persian]
 10. Shahbazi, I., & Norouzi, A. (2016). Reviewing Iran's land reform in 1960s. Shahid Beheshti University Publication. [In Persian]
 11. Shahedi, M. (2007). A brief look at the opposition of clerics and Islamists to the White Revolution bills during the prime ministry of Asadullah Alam. *Journal of Contemporary History of Iran*, 11(23), 23-74. [In Persian]

